

Inhoudsopgave

Inleiding	2
H1 - Biografie	5
1.1 - Inleiding.....	5
1.2.1 – Familie, jeugd en opleiding.....	5
1.2.2. – Politieke transformatie	6
1.2.3 – <i>Grand Tour</i>	7
H2- Analyse van de <i>L'esprit des Lois</i> en de <i>Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence</i>	9
2.1 - Inleiding.....	9
2.2.1 - <i>Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence</i> beschouwd vanuit een intellectuele invalshoek	9
2.2.2 - <i>Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence</i> beschouwd vanuit een politieke invalshoek	10
2.2.3 - Resumerend	11
2.3.1 - <i>L'esprit des lois</i> beschouwd vanuit een intellectuele invalshoek	11
2.3.2 - <i>L'esprit des lois</i> beschouwd vanuit een politieke invalshoek	12
2.3.3 - Resumerend	13
2.3.4 - Conclusie	13
H3 - Montesquieu en de opkomst en de ondergang van Rome	14
3.1 - Inleiding.....	14
3.2.1 - Redenen voor de opkomst van het Romeinse rijk in de <i>Considérations</i>	14
3.2.2 - Redenen voor de ondergang van het Romeinse rijk in de <i>Considérations</i> .	17
3.2.3 - Resumerend	18
3.3.1 - Redenen voor de opkomst van de Romeinen in de <i>L'esprit des Lois</i>	19
3.3.2 - Redenen voor de ondergang van de Romeinen in de <i>L'esprit des Lois</i>	20
3.3.3 - Resumerend	22
3.4 - Conclusie	22
H4 - Relatie tussen Montesquieu's denkbeelden en het Romeinse verleden ...	23
4.1 - Inleiding.....	23
4.2.1 – Bronnengebruik in de <i>Considérations</i>	23
4.2.2 – Bronnengebruik in de <i>L'esprit des lois</i>	24
4.3 – Conclusie.....	23
H5 - Conclusie	26
Literatuurlijst	28

Inleiding

Geschiedschrijving uit de tijd van de Verlichting wordt vaak door historici met enige scepsis bekeken. De redenen voor deze houding schetst Eduard Fueter in zijn *Geschichte der Neueren Historiographie*. Ten eerste gebruikten auteurs het verleden als een grabbelton van gegevens die zij op het oog naar willekeur aanwendden voor hun eigen doeleinden, waarbij zij losse puzzelstukjes zonder duidelijke opgave van reden in heel andere puzzels legden of omtoverden tot complete puzzels. Verder hadden verlichte auteurs de neiging onverklaarbare gevolgtrekkingen te trekken, de chronologie uit het oog te verliezen en het verschil tussen hoofd- en bijzaken te negeren. Fueter verwijt auteurs als Saint-Simon, Retz en Du Bellay echter bovenal dat zij geschiedenis naar willekeur inzetten om hun eigen belangen te verdedigen.¹ Hazard verklaart de keuze voor het gebruik van geschiedenis daarbij: deze leent zich uitstekend voor het trekken van parallellen en dat is handig wanneer er geen mogelijkheid is tot directe kritiek.²

Hoewel de visie van Fueter nog steeds gangbaar is, zijn er ook auteurs die dit standpunt ter discussie stellen. Eén van hen is Gareth Sampson, die ervoor pleit om historische werken uit de 18e eeuw opnieuw aan onderzoek te onderwerpen. Sampson wil op deze manier vaststellen welke werken relevantie hebben voor het huidige discours.³ Hij is zich er terdege van bewust dat de benadering van geschiedenis in de 18e eeuw anders was dan tegenwoordig. Daarom moeten historische werken uit de 18^e eeuw in Sampsons optiek van hun 18^e-eeuwse jasje ontdaan worden, zodat hun kern blootgelegd kan worden en zij gedetailleerd geanalyseerd kunnen worden.⁴ Voor deze benadering krijgt hij bijval van verscheidene auteurs in de bundel *Classics and the Uses of Reception*. Charles Martindale beroemt er zich in de introductie van deze bundel op dat hij van de receptietheorie binnen de Oudheidstudies een geaccepteerde onderzoeksmethode heeft gemaakt. Receptietheorie behelst volgens hem de interactie tussen object en mens. Hierbij is volgens hem een belangrijke vraag: 'Hoe ontwikkelt deze interactie

¹ E. Fueter, *Geschichte der Neueren Historiographie* (München 1911) 137-159.

² P. Hazard, *Het Europese denken in de achttiende eeuw van Montesquieu tot Lessing* (Amsterdam 1993) 179.

³ G. Sampson, 'The Eighteenth Century in the Roman Historical Tradition', in: James Moore, Ian Macgregor Morris en Andrew J. Bayliss (red.), *Reinventing History: The Enlightenment Origins of Ancient History* (Londen 2008) 187-218, aldaar 187, 217 en 218.

⁴ Sampson, 'The Eighteenth Century in the Roman Historical Tradition', 218.

zich door de geschiedenis heen?'.⁵ William Batstone werkt Martindale's punt verder uit en plaatst ook direct een kanttekening. Enerzijds, zo betoogt hij, is receptietheorie een aanzet tot debat, hetgeen kan leiden tot een bijstelling van de huidige vorm van receptie. Anderzijds waarschuwt hij voor de problemen van de receptietheorie. Bij het gebruik hiervan moet de onderzoeker namelijk wel blijven beseffen dat hij zich niet boven de materie kan plaatsen, omdat hij zelf ook deel uitmaakt van de materie.⁶ De visies van Batstone, Martindale en Sampson leiden tot de slotsom dat de voorstelling van Fueter moet worden bijgesteld. Fueter stelde slechts vanuit de academische denkwijze uit zijn eigen tijd vast hoe achttiende-eeuwers met het verleden omgingen, met als enige verklaring het eigenbelang van de auteurs.⁷ Op deze wijze schreef hij een heel tijdperk voor verder academisch onderzoek af. Er is als het ware sprake van twee kampen. Enerzijds is er het sceptische kamp van Fueter, dat poneert dat bij geschiedkundige werken uit de 18^e eeuw geen sprake is van academisch verantwoord onderzoek, waardoor de werken uit die periode grotendeels genegeerd kunnen worden voor verder onderzoek. Anderzijds bestaat er het positivistische kamp van Batstone, Martindale en Sampson, dat stelt dat historische werken uit de 18^e eeuw wel degelijk academisch verantwoord gebruikt kunnen worden, mits de historicus deze zoveel mogelijk loutert. De positivistische these kan alleen gefalsificeerd worden als, zoals Sampson zegt, alle werken uit die tijd opnieuw bekeken worden.⁸

In deze scriptie zal aan deze oproep gehoor worden gegeven aan de hand van de *L'esprit des Lois* en de *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* van Montesquieu. De bijbehorende hoofdvraag luidt: 'Hoe keek Montesquieu in de *L'esprit des Lois* en de *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* aan tegen de opkomst en ondergang van Rome en op welke manieren gebruikte hij het Romeinse verleden in deze twee boeken voor zijn eigen denkbeelden?'. De vraag bevat twee relevante aspecten. Enerzijds gaat het om de verwevenheid tussen geschiedenis en het doel waarvoor deze gebruikt wordt.

⁵ C. Martindale, 'Introduction', in: Charles Martindale en Richard F. Thomas (red.), *Classics and the Uses of Reception* (Oxford 2006) 1-13, aldaar 1-4.

⁶ W. Batstone, 'The Point of Reception theory', in: Charles Martindale en Richard F. Thomas (red.), *Classics and the Uses of Reception* (Oxford 2006) 14-20, aldaar 14 en 20.

⁷ E. Fueter, *Geschichte der Neueren Historiographie* (München 1911) 153-159.

⁸ G. Sampson, 'The Eighteenth Century in the Roman Historical Tradition', in: James Moore, Ian Macgregor Morris en Andrew J. Bayliss (red.), *Reinventing History: The Enlightenment Origins of Ancient History* (Londen 2008) 187-218, aldaar 218.

Is het mogelijk historisch onderzoek en doel te scheiden of zijn zij niet los van elkaar te zien bij de *L'esprit des Lois* en de *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* van Montesquieu? Het onderzoek gaat in op de aansporing van Sampson om geschiedschrijving opnieuw te bekijken. Anderzijds beoogt deze vraagstelling dieper in te gaan op de specifieke casus van Montesquieu en zijn benadering van het verleden. Er bestaat in de literatuur namelijk meer aandacht voor zijn (politieke) ideeën en de ontwikkeling daarvan dan voor de manier waarop hij deze presenteert. Is het gerechtvaardigd om Montesquieu slechts te zien als een man van ideeën of moet hij breder beschouwd worden om tot een juiste analyse van zijn werk te komen? Om uiteindelijk de hoofdvraag te kunnen beantwoorden is het van cruciaal belang om de referenties van Montesquieu aan de Romeinen in zijn twee hoofdwerken te verzamelen en kritisch te analyseren. Hoe vaak refereert hij aan de Romeinen? Welke waardeoordelen koppelt hij hieraan? Aan welke bronnen refereert hij? Wat is het doel van de referenties? Is er sprake van een systeem binnen deze referenties? Daarnaast zal er onderzoek gedaan worden naar Montesquieu als persoon en naar zijn denkbeelden. Mijn verwachting is dat het antwoord op mijn hoofdvraag in het onderhavige geval zal neigen naar het kamp van Fueter en Hazard. Montesquieu kon in een tijdperk van scherpe censuur op politieke geschriften niet open en bloot schrijven wat hij wilde. Daarom verkoos hij om voor veel van zijn denkbeelden een vergelijking met de Oudheid en dan voornamelijk de Romeinen te trekken.

H1 – Biografie

1.1 – inleiding

Alvorens de hoofdvraag behandeld kan worden is het nodig om een beeld van het leven Montesquieu te schetsen. Het onderstaande dient daarom ook voor het aanbrengen van context. Dit is noodzakelijk om de persoon Montesquieu, als ook zijn denkbeelden beter te kunnen begrijpen. Door de jaren heen zijn er verschillende biografieën verschenen over Montesquieu. Daarnaast beginnen ook verschillende onderzoeken naar het literaire werk van Montesquieu vaak met een korte biografische inleiding. Deze inleidingen zijn grofweg in twee categorieën in te delen. De ene categorie, waarin Robert Shackleton⁹ en Judith Shklar¹⁰ vallen, neemt Montesquieu voornamelijk in beschouwing als een intellectueel. Zij beschrijven daarom met name zijn ontmoetingen met andere intellectuelen en proberen vast te stellen welke invloeden deze contacten hebben gehad op Montesquieu. De andere categorie, waartoe Alan Baum¹¹ en Melvin Richter¹² behoren, neemt Montesquieu voornamelijk in beschouwing als een reactionaire provinciale edelman die gezien moet worden binnen het politieke systeem van zijn tijd. Beide opvattingen beschrijven slechts de helft van de persoon Montesquieu, omdat beide aspecten onlosmakelijk verbonden in zijn persoon. Hij is zowel een edelman, als een intellectueel. Problematisch is, dus dat beide opvattingen één aspect van Montesquieu over het hoofd zien. Mijns inziens zijn beide aspecten onlosmakelijk verbonden. Daarom is het zinvol om een korte biografie over het leven van Montesquieu. De biografie beslaat de periode voor de publicatie van *L'esprit des Lois* en de *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*. Het doel is om Montesquieu zowel neer te zetten als een edelman, als een intellectueel.

1.2.1 – Familie, jeugd en opleiding

Charles-Louis de Secondat, Baron de la Brède et de Montesquieu werd op 18 januari 1689 op het kasteel van La Brède geboren als zoon van Jacques Secondat de Montesquieu en Marie-Françoise de Pesnel. Frankrijk staat op dat moment onder leiding van de absolute vorst Lodewijk XIV. Montesquieu wordt geboren als een telg uit een adellijk geslacht dat gezien kon worden als één van de meer onbeduidende

⁹ R. Shackleton, *Montesquieu: A Critical Biography* (Oxford 1961) VI.

¹⁰ J. N. Shklar, *Montesquieu* (Oxford 1987).

¹¹ A. Baum, *Montesquieu and Social Theory* (Oxford 1979) 12.

¹² M. Richter, *The Political Theory of Montesquieu* (Cambridge 1977) 11.

families binnen de *noblesse d'épée*, oftewel de zwaardadel. De eerste jaren van zijn leven werd hij opgevoed door een non. Toen zijn moeder in het jaar 1696 stierf, erfde hij op zevenjarige leeftijd naast een flinke som geld ook de titel van Baron de La Brède. Charles-Louis werd tot zijn elfde thuis onderwezen, totdat zijn vader besloot om hem in 1700 naar het *College de Juilly* te sturen. Juilly stond bekend om haar goede opleiding, maar ook om de hoge verwachtingen die zij koesterde voor haar leerlingen. Dit uitte zich onder meer in het strikte programma, waaraan de studenten zich dienden te houden. Het vakkenpakket dat werd aangeboden was zeer divers. Naast Frans, Latijn, geografie, geschiedenis en wiskunde was er ook ruimte voor vakken als tekenen, muziek, paardrijden, schermen en dansen.¹³ Shackleton merkt hierbij terloops op dat Montesquieu zijn liefde voor de Oudheid wel in Juilly heeft moeten hebben opgedaan.¹⁴ Nadat hij zijn studie hier volbracht had zou hij terugkeren naar Bordeaux, alwaar hij aan de lokale universiteit rechten zou gaan studeren. Hij specialiseerde zich tijdens zijn studie voornamelijk in Romeins recht, Frans recht en lokaal recht. In 1708 wist hij zijn diploma te behalen en hij vertrok hierna naar Parijs om meer ervaring op te doen binnen de jurisprudentie. Het verblijf in Parijs werd beëindigd door de dood van zijn vader in 1713, waardoor Montesquieu terug moest keren naar La Brède om zijn verantwoordelijkheden op te pakken.

1.2.2 – Politieke transformatie

In de periode die daarop volgde, gebeurde er voor Montesquieu weinig. Hij nam zijn verantwoordelijkheden en trouwde met Jeanne Lartigue. Hij vergrootte hierdoor zijn vermogen en hij kreeg hierdoor een echtgenote, die zijn bezittingen kon gaan beheren. Het leek er op dat Montesquieu een leven zou gaan leiden als een provinciale edelman. In 1716 veranderde zijn leven, echter compleet. In dit jaar werd hij namelijk verkozen tot lid van de academie van Bordeaux. Daarnaast stierf in datzelfde jaar zijn oom Jean-Baptiste. Uit het testament van zijn oom bleek dat al zijn bezittingen en titels naar zijn neef Charles-Louis moesten gaan. Montesquieu erfde hiermee niet alleen geld en grond, maar ook een titel en een ambt. Hij was vanaf dat moment de Baron de Montesquieu en *président à mortier* in het parlement van Bordeaux. Het houden van dit ambt betekende dat hij een *noblesse de robe* was geworden, oftewel ambtsadel.

¹³ R. Shackleton, *Montesquieu: A Critical Biography* (Oxford 1961) 7.

¹⁴ Shackleton, *Montesquieu* 7.

Politiek gezien onderging Montesquieu hier een metamorfose. Het geslacht waar hij uit voortkwam, werd tot de minder beduidende families van de *noblesse d'épée* gerekend. Door het erven van het ambt van *président à mortier* kon hij tot de *grande robe* gerekend worden, oftewel de hoogste rang binnen de *noblesse de robe*, de ambtsadel.¹⁵ Baum acht dit significant, omdat door politieke metamorfose ook Montesquieu's belangen werden beïnvloed.¹⁶ Hij grijpt hierbij voornamelijk terug op het beeld van Neumann over de politieke situatie van Frankrijk in de 18e eeuw. Ter discussie stond de wijze waarop het land het beste bestuurd kon worden. De meningen hierover konden grotendeels opgedeeld worden in twee kampen. Het ene kamp hing de *thèse royale* aan. Een theorie die stelde dat Frankrijk baat had bij een sterke rol voor de monarchie binnen het staatsbestel. Het andere kamp hing de *thèse nobiliaire* aan. Een theorie, die inzette op het inperken van de soevereiniteit van de vorst en het creëren van meer autonomie voor de adel.¹⁷ Dat Montesquieu nu tot de top van de *noblesse de robe* gerekend kon worden betekende dat zijn belangen veel groter waren en dat hij deze moest gaan verdedigen als lid van het parlement. Het parlement had namelijk het recht van remonstrantie. Door middel van zogenoemde *cahiers de doléances* kon men bezwaren aantekenen. Dit recht was, echter tijdens de regeringsperiode van de Louis XIV gedegradeerd tot een formaliteit.

1.2.3 – *Grand Tour*

Tijdens zijn tijd aan de academie van Bordeaux was Montesquieu ook een boek aan het schrijven. Dit boek publiceerde hij in 1721 onder de titel *Perzische Brieven*. Ondanks het feit dat het boek gepubliceerd werd onder een pseudoniem wist iedereen dat dit boek van zijn hand was verschenen. Deze brievenroman bezorgde hem nationale roem, hetgeen hem toegang gaf tot salonleven in Parijs. Hij bracht hier enige tijd door. Met behulp van de connecties die hij opdeed in de salons werd hij in 1728 toegelaten tot de *Académie Française*. Later dat jaar, na zijn verkiezing, vertrok hij uit Frankrijk om te beginnen aan een *grand tour* door Europa. Hoewel Montesquieu vele landen in Europa aandeed, wil ik mij beperken tot zijn bezoek aan Italië en Engeland, omdat dit de landen zijn geweest, die mijns inziens de meeste impact hebben gehad op Montesquieu.

¹⁵ A. Baum, *Montesquieu and Social Theory* (Oxford 1979) 17.

¹⁶ Baum, *Montesquieu and Social Theory* 22.

¹⁷ *Ibidem* 22.

In Italië kwam hij in aanraking met overblijfselen uit de Oudheid en ontmoette hij tegelijkertijd veel wetenschappers. Zijn lidmaatschap aan de *Académie Française* opende vele deuren. Eén van de wetenschappers die Montesquieu ontmoette in Italië is Giambattista Vico, die de theorie van *corsi e recorsi* had bedacht.¹⁸ De theorie van *corsi e recorsi* behelst een cyclisch model voor de opkomst en ondergang van beschavingen door middel van drie fases: barbarij, civilisatie en decadentie. Beknopt behelst het model dat barbarij door middel van veroveringen overgaat in civilisatie, de schaalvergroting van deze civilisatie leidt tot decadentie en deze decadentie leidt tot verval en het veroverd worden van de beschaving waardoor er weer sprake is van relatieve barbarij.¹⁹ Dit is een systeem dat Montesquieu later ook zou gaan incorporeren in zowel de *L'esprit des Lois* en de *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*.

Montesquieu's verblijf in Engeland spant van 1729 tot 1731. Ondanks dat Montesquieu hier een kleine twee jaar verbleef, is er weinig bronmateriaal. Desondanks kan wel gesteld worden dat zijn verblijf in Engeland impact heeft gehad op Montesquieu. Tijdens zijn verblijf in Engeland verbaasde hij zich met name over de vrijheid in Engeland. Hij ervaarde aldaar de gevolgen van de *Glorious Revolution*, die Engeland van een absolute monarchie had veranderd in een constitutionele monarchie. Deze ervaringen deden Montesquieu beseffen dat gelijkheid voor de wet en politieke vrijheid voor elke natie mogelijk zouden moeten zijn en dat het mogelijk is om hier zelf een hand in te hebben.²⁰ In 1731 keert Montesquieu terug naar Frankrijk, waar de regent ondertussen is verdwenen en Lodewijk XV de absolute politiek van Lodewijk XIV aan het voortzetten is. Van de ontspanning van de censuur, die tijdens de periode van de regent was ontstaan, is weinig tot niets meer over.

¹⁸ R. Shackleton, *Montesquieu: A Critical Biography* (Oxford 1961) 98.

¹⁹ P. Hazard, *Het Europese denken in de achttiende eeuw van Montesquieu tot Lessing* (Amsterdam 1993) 233-234.

²⁰ J. N. Shklar, *Montesquieu* (Oxford 1987) 21.

H2 – Analyse van de *L'esprit des Lois* en de *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*

2.1 - Inleiding

De analyse van deze twee werken heeft twee doelen. Het eerste doel is om onderzoek te doen naar de motivaties van Montesquieu om beide boeken te schrijven? Met welke insteek schrijft hij ze? Hierbij zal voornamelijk gekeken worden naar de inleidingen van beide boeken. Het tweede doel is om uit beide boeken Montesquieu's denkbeelden te destilleren. Wat wil hij uiteenzetten? Voor deze vraag zal gebruik gemaakt worden van twee verschillende invalshoeken. De teksten zullen beschouwd worden in een intellectuele en een politieke context.

2.2.1 - *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* beschouwd vanuit een intellectuele invalshoek

In de inleiding van de *Considérations* stelt Montesquieu dat hij dit boek geschreven heeft naar aanleiding van zijn zoektocht naar de wetmatigheden van de geschiedenis.²¹ Bij deze zoektocht hechtte Montesquieu weinig belang aan een academische historische benadering van de Romeinse geschiedenis. Critici als Marais en Bohier kraakten het werk, omdat zij het beschouwden als een historische uiteenzetting.²² Zij vergaten hierbij dat het Montesquieu niet ging om de geschiedenis zelf. Volgens Baum was het ook niet logisch voor Montesquieu om een historisch werk te schrijven over de Romeinen. In 1719 was er namelijk al een uitgebreid werk over de geschiedenis van het Romeinse rijk verschenen van de hand van Abbé de Vertot.²³ Baum richt zich bij de benadering van de *Considérations* voornamelijk op het eerste woord van de titel. Dit woord maakt de titel van het werk namelijk programmatisch.²⁴ Het vertelt ons namelijk dat hij dit werk niet geschreven heeft met een louter beschrijvend historisch doel. Hij wilde meer doen met de geschiedenis van Rome, dan haar slechts beschrijven. Hij wilde haar gaan onderwerpen aan een analytische blik. Hij wilde op deze wijze onderzoeken of er wetmatigheden vallen te ontdekken in deze geschiedenis.

²¹ Montesquieu, *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*, red. Ivo Gay (Den Bosch 2001) 3.

²² R. Shackleton, *Montesquieu: A Critical Biography* (Oxford 1961) 156-157.

²³ A. Baum, *Montesquieu and Social Theory* (Oxford 1979) 62.

²⁴ Baum, *Montesquieu and Social Theory* 62.

Uit deze erkenning van wetmatigheden vloeit voort dat Montesquieu denkt dat het mogelijk is om lessen te trekken uit het verleden. De titel *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* verraadt, dus het theoretische framework van het boek. Het verhaalt over de geschiedenis van de Romeinen, die hij indeelt aan de hand van het eerder genoemde model van *corsi e recorsi*. Het boek begint bij de tijd van Romulus en eindigt bij de val van het Oost-Romeinse Rijk in 1453. Het is een verhaal van opkomst en verval dat Montesquieu hier wil gaan analyseren met als doel het destilleren van wetmatigheden.

2.2.2 - *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* beschouwd vanuit een politieke invalshoek

Als het destilleren van wetmatigheden en de het leren van lessen uit het verleden het enige is wat Montesquieu op het oog heeft bij het schrijven van de *Considérations*, dan is de keuze voor een anonieme publicatie een ongewone. Waarom koos hij hier dan voor? Dat dit boek anoniem gepubliceerd is, valt te verklaren door de troonsbestijging van Louis XV en de daarbij behorende toename van censuur. Dat verklaart waarom Montesquieu zijn werk ook eerst liet keuren door verscheidene vertrouwelingen alvorens het gepubliceerd werd. De angst voor censuur bevestigt dat de boodschap van kritische aard is jegens de monarchie. Die boodschap uit zich in de vorm van de lessen die geleerd moeten worden uit het verleden.

Frankrijk is als staat, namelijk ook onderworpen is aan de *corsi e recorsi*. Montesquieu beoogde in zijn boek de opkomst en het verval van het Romeinse te conceptualiseren om op die manier te ontwaren op welke manier Frankrijk het beste bestuurd kon worden. Door een blik te werpen op de opkomst kunnen de factoren voor het succes worden bepaald. Door een blik te werpen op de ondergang kunnen de factoren voor het falen worden bepaald. Welke ontwikkelingen binnen de Romeinse geschiedenis liggen hieraan ten grondslag? Dit sluit weer aan op de spanning tussen de *thèse nobiliaire* en de *thèse royale*. Pleit de Romeinse geschiedenis voor één van deze systemen?

2.2.3 - Resumerend

In de *Considérations* worden, dus de opkomst en de ondergang van het Romeinse rijk geanalyseerd. Montesquieu dacht dat er binnen de geschiedenis patronen aan te wijzen waren, waardoor het mogelijk was om lessen te leren van het verleden. Montesquieu geeft zijn overdenkingen een politieke lading door ze toe te willen passen op Frankrijk. Er kan dus gesteld worden dat er drie hoofdthema's zijn aan te duiden binnen de *Considérations*, namelijk: een idee van causaliteit in de vorm van *corsi e recorsi*, er vallen lessen te trekken uit het verleden en de toepassing van deze lessen op Frankrijk.

2.3.1 – *L'esprit des lois* beschouwd vanuit een intellectuele invalshoek

In de inleiding van zijn *L'esprit des lois* begint Montesquieu met het plaatsen van twee kanttekeningen. Ten eerste moet de lezer de inhoud van het boek niet opvatten als een belediging. Ten tweede moet de lezer het boek als een geheel beschouwen, omdat elk hoofdstuk bijdraagt aan het overkoepelende thema. Daarna pas tekent hij een aantal doelen op die hij zichzelf gesteld heeft bij het schrijven van dit boek. Montesquieu ziet geschiedenis en wetten als zaken die ontstaan door de interactie van grondbeginselen. Hij wil in zijn boek deze grondbeginselen en hun interacties te doorgronden. Deze analyse moet leiden tot de creatie van een internationaal handboek op het gebied van politieke theorie.²⁵ Dit heeft ook gevolgen voor de opzet van dit werk. Montesquieu bespreekt namelijk alle factoren, die volgens hem, van toepassing zijn en invloed hebben op de grondbeginselen en alles wat hieruit voortkomt. Al deze factoren spitste hij steeds toe op drie staatsvormen: de republiek, de monarchie en de despotie. Hij analyseert de factoren, die leiden tot een specifiek staatssysteem en de gevolgen van dit systeem. Montesquieu laat hier doorschemeren dat hij nog steeds aanhanger is van het idee van causaliteit door zijn focus op het bestuderen van het hele proces. Hij probeerde binnen dit proces patronen in te ontdekken. Hij analyseert hier niet alleen gebeurtenissen en ontwikkelingen uit het verleden, maar ook uit zijn eigen tijd of een minder ver verleden. Uiteindelijk formuleert Montesquieu enkele wetten, zoals de eerder genoemde beperkte duur van een despotie. Een despotie kan nooit meerdere generaties duren.²⁶

²⁵ Montesquieu, *L'esprit des lois*, red. Jeanne Holierhoek (Amsterdam 2006) 35-36.

²⁶ Montesquieu, *L'esprit des lois* 109.

2.3.2 – *L'esprit des lois* beschouwd vanuit een politieke invalshoek

Montesquieu stelt dat voor elk volk het ideale systeem verschilt, vanwege factoren, zoals klimaat, ligging en religie.²⁷ Frankrijk kan ingeschaald worden als een staat die schommelt tussen een monarchie en een despotie in op basis van de definities van de drie staatsystemen, die hij wil gaan bespreken door het boek heen.²⁸ Despotie is niet wenselijk, omdat het nooit meerdere generaties kan duren en uiteindelijk leidt tot verval.²⁹ Dit moet ter waarschuwing dienen van een vorst, die naar despotie neigt. Voor een vorst, die voor een lange periode een dynastie wil vestigen verstrekt Montesquieu in de *L'esprit des lois* een handleiding met daarin een aantal handvatten om dit te bereiken. Allereerst moet de vorst zijn despotische trekken verliezen. Dit doet hij door de inperking van de privileges van de adel terug te draaien. De koning moet de adel zien als een tussenstation om zijn wil uit te voeren.³⁰ Daarnaast moet hij bereid zijn om inspraak te geven aan de adel en om zich soms in te schikken.³¹ Binnen het monarchale systeem vervullen de parlementen een essentiële rol als intermediair tussen de koning en zijn volk. De monarchie heeft namelijk behoefte aan een controlerend orgaan.³² Ten eerste om weelde tegen te gaan, want weelde leidt tot verval. Ten tweede zorgt een parlement ervoor dat de wetten van de koning goed uitgevoerd en nageleefd kunnen worden, omdat zij deze wetten openbaar maken.³³ Het is, dus voor het tegengaan van het verval binnen een monarchie essentieel om de adellijke privileges in stand te houden. Voor het behoud van de monarchie reikt Montesquieu, dus ideeën aan, die aansluiten op de *thèse nobiliaire*.

Omdat de rol van een gezaghebbende adel essentieel is voor een florerende monarchie trekt Montesquieu in de laatste boeken van de *L'esprit des lois*, zoals Holierhoek stelt, zo fel van leer tegen het werk abbé Dubos. Deze had een theorie ontwikkeld over het ontstaan van Frankrijk. Hij meende dat de Romeinen de Germanen hadden gevraagd om Frankrijk te komen bevolken. Hiermee impliceerde hij dat de Germaanse adel, dus niet gevochten had voor Frankrijk. Hierdoor nam hij

²⁷ Montesquieu, *L'esprit des lois*, red. Jeanne Holierhoek (Amsterdam 2006) 47.

²⁸ Montesquieu, *L'esprit des lois* 3, 57 en 172.

²⁹ Ibidem 109.

³⁰ Ibidem 57, 101, 172.

³¹ Ibidem 70-71.

³² Ibidem 58.

³³ Ibidem 114.

de rechtvaardiging van de privileges van de Franse adel weg, omdat deze juist gestoeld was op dit krijgersverleden. Montesquieu, zelf ook behorend tot de adel, probeerde middels deze boeken het tegendeel van Dubos aan te tonen door zelf de historie van de Germanen in Frankrijk te beschrijven.³⁴

2.3.3 – Resumerend

In de *L'esprit des lois* is er sprake van een zoektocht naar wetmatigheden binnen de processen die leiden tot een staatsvorm en de processen die voortvloeien uit een staatsvorm. Hij wil een internationaal handboek creëren met de bedoeling om wanneer het nodig is adequaat op te kunnen treden tegen het verval van een staat. Uit die analyse wil Montesquieu ook lessen trekken voor Frankrijk en daarom stelt hij enkele maatregelen voor. Hierin komt ook zijn historie als parlementariër naar boven, omdat de voorgestelde maatregelen pleiten voor de *thèse nobiliaire*.

2.4 – Conclusie

Als de intenties en doelen van beide werken worden vergeleken, dan kan er gesteld worden dat in beide werken de zoektocht naar wetmatigheden en het leren van lessen centraal staan. Toch zijn er ook verschillen aan te wijzen. Zo heeft de *Considérations* het Romeinse verleden en de analyse hiervan als hoofdonderwerp, terwijl de *L'esprit des lois* de grondbeginselen en de interacties hiertussen beschrijft om zo een handboek te creëren voor staatslieden. Hierbinnen is geschiedenis slechts één van de factoren. Hoewel de bestudeerde objecten voor beide boeken verschillend zijn, is er toch een duidelijk boodschap. Zowel de *Considérations*, als de *L'esprit des lois* pleiten namelijk voor de *thèse nobiliaire* als ze toegespitst worden op Frankrijk. Indirect geeft Montesquieu hier dus aan dat er wat moet gebeuren. Er is sprake van verhulde kritiek. In de *Considérations* beroept Montesquieu zich op de Romeinse geschiedenis. In de *L'esprit des lois* beroept hij zich op de inherente waarden van de staatssystemen.

³⁴ Montesquieu, *L'esprit des lois* 860.

H3 – Montesquieu en de opkomst en de ondergang van Rome

3.1 – Inleiding

In dit hoofdstuk zal er gekeken worden naar de wijze waarop Montesquieu aankeek tegen de opkomst en de ondergang van Romeinen. Welke factoren houdt hij verantwoordelijk voor de opkomst van Rome en welke factoren houdt hij verantwoordelijk voor de ondergang van Rome? Somt Montesquieu in de *Considérations* dezelfde redenen op als in de *L'esprit des lois* of zijn er verschillen te ontdekken tussen de verklaringen in beide boeken? In het voorafgaande hoofdstuk werden Montesquieu's denkbeelden in beide werken besproken. Hieruit bleek dat hij dacht dat er lessen getrokken konden worden uit het verleden. Om die reden is het belangrijk om te bekijken hoe hij het Romeinse verleden waardeerde. Er lessen geleerd kunnen worden, omdat zich in het heden gelijksoortige gebeurtenissen voordoen als in het verleden. Deze koppeling tussen verleden is interessant, omdat de waardering van historische gebeurtenissen Montesquieu in staat stelt om zo indirect het heden te waarderen. Dit hoofdstuk probeert, dus aan de factoren, die Montesquieu bespreekt, voor de opkomst en de ondergang van Rome te isoleren uit de *considérations* en de *L'esprit des lois*. Nadat deze vastgesteld zijn, kan er gekeken worden naar de koppeling die Montesquieu maakt tussen heden en verleden door te kijken naar de relatie tussen Montesquieu's receptie van het Romeinse verleden en zijn geopperde denkbeelden. Dit zal gebeuren in het volgende hoofdstuk.

3.2.1 – Redenen voor de opkomst van het Romeinse rijk in de *Considérations*

Montesquieu begint de *considérations* in de tijd dat Romulus koning was. Hij beschrijft hierdoor de Romeinse samenleving die zich nog bevindt in de overgang van barbarij naar civilisatie. Deze overgangsfase wordt volgens Vico gekenmerkt door veroveringen. De eerste hoofdstukken wijdt Montesquieu dan ook aan het verklaren van het militaire succes van de Romeinen. Hoe konden de Romeinen al omliggende volkeren onderwerpen? Hij kwam hiervoor met een aantal verklaringen. In hoofdstuk 1 betoogt hij dat oorlogsvoering essentieel was voor de samenleving van de Romeinen. Voor de consuls is oorlogsvoering essentieel om kans te maken op het vervullen van andere ambten, nadat hun consulaatstermijn is verstreken. Tevens was oorlogsvoering een afleiding voor het volk. Rome biedt volgens Montesquieu geen ruimte voor handel of nijverheid en daarom moet de Romeinen

zich richten op het plunderen. Voor de consuls bood de oorlogsvoering slechts ruimte voor twee uitkomsten: winnen of ten onder gaan. Dit verklaart volgens Montesquieu waarom de Romeinen nooit vrede sloten na een nederlaag. Als Romeinse kernwaarden formuleert hij: standvastigheid, dapperheid, eigenliefde, familiezin en vaderlandsliefde.³⁵ In hoofdstuk 2 legt Montesquieu meer de nadruk op de verscherping van de tucht in tijden van militaire tegenspoed, het voortdurende aanpassingsvermogen van de Romeinen.³⁶ In hoofdstuk 3 noemt hij nog een verklaring, namelijk de verdeling van land onder het volk. Deze wijze van grondverdeling had tot gevolg dat iedere Romein militaire diensten voor Rome wilde vervullen, omdat hij middels de grond een aandeel had in het grondgebied van Rome.³⁷ Als kanttekening plaatst hij wel dat dit alles alleen mogelijk was als er sprake was van vrijheid. Hierbij noemt hij de tirannie van de tien mannen, die de macht grepen door de wetgeving naar hun hand te zetten. Door deze tirannie viel voor de Romeinen hun vrijheid weg en daarmee tegelijkertijd de bezieling, die hen de militaire successen had bezorgd.³⁸

Met hoofdstuk 4 begint Montesquieu de beschrijven van de schaalvergroting die van civilisatie naar verval leidt, in feite dus een scharnierpunt binnen het verhaal. Hij begint hier bij de Punische oorlogen die gevoerd werden tussen Rome en Carthago. In dit hoofdstuk staat een vergelijking tussen beide rijken centraal om zo aan te tonen hoe Rome Carthago heeft kunnen overwinnen.

³⁵ Montesquieu, *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*, red. Ivo Gay (Den Bosch 2001) 17-21.

³⁶ Montesquieu, *Considérations*, red. Ivo Gay 24-25.

³⁷ Ibidem 26.

³⁸ Ibidem 21-22.

Er is sprake van een vergelijking op basis van vier punten die hieronder in een tabel zijn weergegeven.³⁹

	Rome	Carthago
Verdeling van ambten	Ambten worden verdeeld op basis van eer.	Ambten worden verkocht, wat leidt tot zedelijk verval.
Verdeling van rijkdom	De rijkdom is redelijk verdeeld onder het volk.	Er zijn enkele rijken.
Politieke situatie tijdens de oorlogen	Er is eensgezindheid.	Er is sprake van verschillende politieke kampen.
Rol volk binnen staatsbestel	Het volk kiest representanten, die haar verdedigen.	Het volk wil alles zelf doen.

Met deze vier punten van vergelijking geeft Montesquieu meteen aan hoe Rome volgens hem Carthago heeft kunnen verslaan. Kijkend naar deze vergelijking valt het op dat Carthago wat de eerste drie punten betreft erg lijkt op het Frankrijk ten tijde van Montesquieu. In beschouwing nemend dat Montesquieu de overwinning van Rome beschouwt als een overwinning van het Romeinse systeem is de vergelijking ook een spiegel voor Frankrijk. Het systeem van Rome is op dat moment op haar hoogtepunt volgens Montesquieu en is volgens hem de reden van de grootsheid van Rome, aangevuld door deugden in de krijgskunst.

³⁹ Montesquieu, *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*, red. Ivo Gay (Den Bosch 2001) 28.

3.2.2 – Redenen voor de ondergang van de Romeinen in de *Considérations*

Nadat de vergelijking met Carthago gemaakt is, begint Montesquieu hoofdstuk 5 met het inleiden van het verval van Rome. Er is nog geen sprake van daadwerkelijk verval, maar de eerste tekenen beginnen zich te tonen dit tekent hij op in de hoofdstukken 5,6 en 7. Hij zegt: 'Om menselijke eerzucht te beteugelen heeft de natuur bepaalde grenzen aan staten gegeven.'⁴⁰ De schaalvergroting komt, dus eens ten einde en daarmee ook de militaire successen. Montesquieu verwijst hierbij naar de Parthische oorlogen, waarin geen van beide partijen de ander definitief kan verslaan. De schaalvergroting eindigt onder Septimius Severus. In de hierop volgende hoofdstukken behandelt Montesquieu telkens een oorzaak voor de ondergang. In hoofdstuk 8 bespreekt hij de eenheid in Rome, die meer en meer begint te verdwijnen. De rijkdom is niet meer eerlijk verdeeld en er is geen continue staat van oorlog meer. Het volk is ontevreden met de macht van de patriciërs en wil inspraak. Ze verkrijgt deze inspraak door de creatie van een nieuw ambt: het volkstribunaat, dat als doel hadden om de plebejers tegen onrecht te verdedigen. Het volk gebruikte deze volkstribunen om de macht van de patriciërs te verzwakken. Privileges werden ingetrokken en besluiten gedwarsboomd.⁴¹ Het punt dat Montesquieu voornamelijk wil maken is dat de oude zeden aan het afbrokkelen zijn en dat daardoor de orde wordt verstoord. De senaat en de censoren zijn remmende factoren binnen dit proces van verval, omdat zij kennis hebben van de oude zeden en deze proberen te behouden. In hoofdstuk 9 noemt Montesquieu nog twee oorzaken voor het verval van Rome. Ten eerste noemt hij de tanende vaderlandsliefde bij soldaten als zij ver van Rome gestationeerd zijn. Ten tweede noemt hij het toekennen van de Romeinse identiteit aan niet Romeinen. Dit heeft tot gevolg dat Rome meer belangen moet gaan behartigen, hetgeen leidt tot meer verdeeldheid.⁴² In hoofdstuk 10 gaat Montesquieu verder in op de toenemende weelde in Rome. Deze weelde leidde tot ontaarding, maar de oude instituties zorgden ervoor dat mijn alleen ambten kon verkrijgen op basis van oorlogsbereidheid en heldhaftigheid.⁴³ In hoofdstuk 11 tot en met hoofdstuk 13 bespreekt Montesquieu de transformatie van Rome van een republiek naar een keizerrijk. Hij stelt dat de

⁴⁰ Montesquieu, *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*, red. Ivo Gay (Den Bosch 2001) 39.

⁴¹ Montesquieu, *Considérations* 53-54.

⁴² Ibidem 56, 58.

⁴³ Ibidem 60-61.

komst van de keizer de concurrentie tussen edelen tegenhoudt, omdat de edelen zijn afgunst niet willen opwekken. Daarnaast breken de keizers met het principe van continue oorlog door hun streven naar vrede.⁴⁴ De keizers leggen ook de inkomstenstromen van de patriciërs stil. Hun voornaamste bron van inkomsten waren de provincies. De keizers stelden landvoogden aan, waardoor ervoor de patriciërs niets meer te halen viel. Hoewel hun rijkdom tanende was, bleef het uitgavenpatroon gelijk. Om hun levensstijl te behouden was de gunst van de keizer nodig.⁴⁵ Om deze gunst te verkrijgen was gevlei nodig, geen kritiek. De keizers beginnen, dus steeds meer te lijken op alleenheersers, die kunnen doen wat hen belieft. Er is geen controlerend orgaan voor de keizers. Dit is ook wat Montesquieu betoogt in hoofdstuk 15. Caligula past de wetten aan, aan zijn willekeur. Macht corrumpeert Claudius. Caligula, Nero, Commodus en Caracalla houden zich alleen bezig met de gunst van het volk. Ze ruïneren de stad door het houden van buitensporige spelen.⁴⁶ De verloochening van de oude zeden blijft bestaan. De vrede die de keizers voor ogen hadden belemmerde, dus de continue staat van oorlog die Rome succesvol maakte volgens Montesquieu. Schaalvergroting werd dan ook ingeruild voor consolidatie door middel van diplomatie. Dit was ook nodig, omdat de keizers het leger verwaarloosden, omdat zij continu in bang waren om door het leger te worden afgezet.⁴⁷ In hoofdstuk 20 noemt Montesquieu nog Belisarius, die kortstondig militaire successen boekte door de oude zeden weer in te voeren.⁴⁸ Hij is echter een uitzondering op de regel.

3.2.3 - Resumerend

Hoewel Montesquieu verschillende factoren benoemt, zijn zij toch te scharen onder één hoofdreden: het verval van de oude zeden. De Romeinen leefden niet langer naar de zeden die hen zoveel successen hadden gebracht. Dit leidde uiteindelijk tot de laatste fase van de *corsi e recorsi*: het veroverd worden.

⁴⁴ Montesquieu, *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*, red. Ivo Gay (Den Bosch 2001) 77.

⁴⁵ Montesquieu, *Considérations* 80.

⁴⁶ Ibidem 81-84.

⁴⁷ Ibidem 103.

⁴⁸ Ibidem 111.

3.3.1 – Redenen voor de opkomst van de Romeinen in de *L'esprit des Lois*

In tegenstelling tot de *considérations* kent de *L'esprit des lois* min of meer geen chronologische indeling voor de geschiedenis van de Romeinen. Er wordt hier niet expliciet gewerkt met een model, zoals de *corsi e recorsi* in de *considérations*. Montesquieu behandelt in zijn *L'esprit des lois*, dus niet specifiek de opkomst en de ondergang van het Romeinse rijk. De Romeinse geschiedenis komt, echter veelvuldig voorbij in dit boek, waarbij Montesquieu soms ook stelt dat een dergelijke ontwikkeling of dergelijk voorval uit die geschiedenis heeft bijgedragen aan de opkomst of de ondergang van Rome. Montesquieu verwijst slechts drie keer expliciet een reden aan voor de ondergang van Rome en nul keer naar factoren voor de opkomst van Rome. De eerste reden die Montesquieu aanwijst, is dat er binnen het aanvankelijk democratische stelsel niet was bepaald wie er mochten stemmen.⁴⁹ Hij geeft hierbij echter niet aan duidelijk aan welke impact dit had. Iets verder schrijft hij slechts dat wat het volk niet kan door magistraten gedaan moet worden. Deze magistraten moeten zijn aangewezen door het volk. Het volk heeft evenals een monarch de behoefte om geleid te worden door een senaat of een raad.⁵⁰ De tweede reden die Montesquieu geeft voor de ondergang van Rome zijn het pachtsysteem en het aanstellen van gouverneurs in de provinciën.⁵¹ Wederom draagt Montesquieu hier geen zorg voor verdere uitwerking. Wederom rijst de vraag waarom dit precies een factor is bij de ondergang van Rome. Als derde reden noemt Montesquieu de toenemende weelde.⁵² Als er, echter gekeken gaat worden naar de Romeinse voorbeelden die Montesquieu geeft bij zijn verschillende uiteenzettingen over staatsvormen, dan ontstaat er een completer plaatje over de opkomst en ondergang van Rome.

⁴⁹ Montesquieu, *L'esprit des lois*, red. Jeanne Holierhoek (Amsterdam 2006) 49.

⁵⁰ Montesquieu, *L'esprit des lois* 49.

⁵¹ Ibidem 300.

⁵² Ibidem 475.

Bij het verklaren van de opkomst van Rome geeft Montesquieu verspreid over verscheidene delen van de *L'esprit des lois* enkele losse factoren, die uiteindelijk voornamelijk te plaatsen vallen onder het evenwichtige staatsysteem, waarover hij spreekt.⁵³ Over dit systeem zegt hij dat het de deugd is, die het in standhoudt. Vanaf jongs af aan wordt de liefde voor het systeem al bijgebracht in de opvoeding.⁵⁴ Er is binnen dit systeem een klassenscheiding aangebracht.⁵⁵ Toch is er geen sprake van extreme ongelijkheid tussen deze klassen. De grond is eerlijk verdeeld onder het volk.⁵⁶ Het volk kan participeren in de politiek en geniet soevereiniteit.⁵⁷ Door de verdeling van de gronden heeft het volk ook belang bij het welvaren van zowel het systeem als het vaderland. Op basis van de tekst kan verder geconcludeerd worden dat er sprake was van eensgezindheid onder de burgers.⁵⁸ Rome heeft volgens Montesquieu zich als vol ten doel gesteld om continu te expanderen, waarbij het leger aanvankelijk ook burgers bestaat.⁵⁹

Ondanks dat Montesquieu het systeem niet uitgebreid uitwerkt, is het belang van dit systeem voor de successen van Rome wel overduidelijk. Binnen dit systeem ziet hij, namelijk voornamelijk de drang naar het behoud van de oude zeden als de reden van het langdurige succes van Rome. Hij meent, namelijk dat een staat in continu verval verkeert.⁶⁰ Rome gaat dit op twee manieren tegen. Enerzijds maken zij aanvankelijk gebruik van een staatsvorm die zij de federatieve republiek noemen.⁶¹ Montesquieu meent namelijk dat de geest van een land verandert als hun grootte verandert.⁶² Door het gebruik van dit staatsmodel konden de Romeinen zowel gehoor geven aan hun geest expansie, als de oude zeden in ere houden. De andere manier om dit verval tegen te gaan is door controlerende organen in het leven te roepen, die toezicht houden op het behoud van de oude zeden. In het geval van de Romeinen zijn er hiervoor censoren.⁶³ Meer nadruk legt Montesquieu, echter op de senaat die specifiek de hoeders der zeden noemt.⁶⁴ Hij stelt zelfs dat er een relatie

⁵³ Montesquieu, *L'esprit des lois*, red. Jeanne Holierhoek (Amsterdam 2006) 235.

⁵⁴ Montesquieu, *L'esprit des lois* 78.

⁵⁵ Ibidem 51.

⁵⁶ Ibidem 89.

⁵⁷ Ibidem 53, 203.

⁵⁸ Ibidem 112, 537.

⁵⁹ Ibidem 218, 235.

⁶⁰ Ibidem 96.

⁶¹ Ibidem 189.

⁶² Ibidem 182.

⁶³ Ibidem 54.

⁶⁴ Ibidem 94.

bestaat tussen het gezag van de senaat en de aanwezigheid van de deugd en oude zeden. Als het gezag van de senaat afneemt, neemt tegelijkertijd de deugd af binnen het Romeinse volk.⁶⁵

3.3.2 – Redenen voor het verval van de Romeinen in de *L'esprit des lois*

Over het verval zegt Montesquieu dat het verval van een staatsvorm bijna altijd begint met het verval van het beginsel.⁶⁶ Het is daarom ook niet vreemd dat de factoren die hij noemt voor het verval voornamelijk te maken hebben met de afbreuk van het oorspronkelijke successysteem. Hij geeft hiervoor een hoofdfactor, die aan de breuk met dit systeem ten grondslag lag: schaalvergroting. Uit de schaalvergroting volgt, namelijk de rest van de factoren die Montesquieu noemt. Een groot rijk vereist namelijk despotie.⁶⁷ In eerste instantie leidt de schaalvergroting tot een vergroting van de weelde.⁶⁸ Het is de weelde, die Montesquieu in vier verschillende gevallen benoemt als factor.⁶⁹ Ten eerste leidt de weelde tot het verval van de zeden, waardoor uiteindelijk de censoren hun controlerende macht verliezen.⁷⁰ Ten tweede leidt de weelde tot een ongelijke verdeling van de rijkdom, hetgeen tweespalt veroorzaakt tussen de burgers van Rome. Rijkdom wordt ook een methode van verheffing, waarbij uiteindelijk één zich boven de rest verheft. De weelde leidt in dit geval, dus tot een monarchie.⁷¹ Deze monarchie brengt zichzelf uiteindelijk ten val door het inperken van de voorrechten en privileges van ambten en functies.⁷² Waarschijnlijk doelt Montesquieu hier onder andere op de senaat, die onder verschillende keizers steeds minder machtig wordt gemaakt. Hiermee wordt een verder verval van de zeden in de hand gewerkt, omdat het gezag van de senaat gekoppeld is aan de voorrechten en privileges.⁷³ Als een dergelijke monarchie zich ontwikkelt tot een despotie, dan is het spel volgens Montesquieu snel afgelopen. Een despotie kan, namelijk nooit meerdere generaties duren.⁷⁴

⁶⁵ Montesquieu, *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*, red. Ivo Gay (Den Bosch 2001)179.

⁶⁶ Montesquieu, Montesquieu, *L'esprit des lois*, red. Jeanne Holierhoek (Amsterdam 2006) 167.

⁶⁷ Montesquieu, *L'esprit des lois* 182.

⁶⁸ Ibidem 179.

⁶⁹ Ibidem 163-164, 331,363, 475.

⁷⁰ Ibidem 537.

⁷¹ Ibidem 97-98, 112, 387.

⁷² Ibidem 172.

⁷³ Ibidem 179.

⁷⁴ Ibidem 109.

3.3.3 - Resumerend

Al met al kan hieruit dus afgeleid worden dat Montesquieu het verval van Rome voornamelijk zag als een gevolg van een staat die zijn eigen grondbeginselen verloochend. Tegelijkertijd stelt hij wel dat het succes van Rome niet te rijmen viel met de oorspronkelijke zeden. Het lijkt hierdoor of hij ook staatssystemen koppelt aan het *corsi e recorsi*-model. Dit zou betekenen dat een republiek noodzakelijkerwijs altijd zou overgaan in een monarchie en een monarchie in een despotie, die uiteindelijk ten gronde gericht wordt. Montesquieu probeerde binnen het proces van verval met behulp van wetten en patronen te verduidelijken.

3.4 – Conclusie

Als Montesquieu's visies op de opkomst en ondergang van Rome in de *Considérations* en de *L'esprit des lois* naast elkaar gelegd worden, valt op dat de redenen voor het verval van Rome overeenkomt. De oude zeden, die zorgden voor de successen raakten verloren. Toch zorgen de verschillende invalshoeken van de boeken voor een verschil in benadering. In de *Considérations* beschrijft Montesquieu alleen het proces van verval. Bij de *L'esprit des lois* lijken de Romeinen meer een illustratie bij een alternatief *corsi e recorsi*-model dat Montesquieu heeft ontworpen. Bij dit model is er continu sprake van uiteindelijk onvermijdelijk verval dat voortvloeit uit wetten, maar hij zet tegelijkertijd ook uiteen dat dit verval tegen te gaan is of in ieder geval te remmen is. Daarin is een belangrijke rol weggelegd voor controlerende organen, zoals de senaat en de censoren.

H4 – De relatie tussen Montesquieu's denkbeelden en het Romeinse verleden

4.1 – Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken zijn Montesquieu's denkbeelden en zijn visie op de opkomst en ondergang van Rome behandeld. Dit hoofdstuk poogt de relatie tussen beide te analyseren voor zowel de *Considérations* als de *L'esprit des lois*. Welke auteurs gebruikte hij? Wat voor soort bronnen gebruikte? Door het stellen van deze twee vragen zal er geprobeerd worden om een beeld te vormen van de relaties tussen Montesquieu's denkbeelden en het Romeinse verleden.

4.2 – Bronnengebruik in de *Considérations*

Als we gaan kijken naar het bronnengebruik zijn de auteurs die Montesquieu het vaakst aanhaalt Plutarchus, Polybius, Livius, Appianus, Cassius Dio, Cicero en Ammianus Marcellinus. Naar deze auteurs verwijst hij tien maal of vaker. Polybius focust zich in zijn geschiedschrijving op de opkomst van Rome. Cassius Dio schrijft een algemene geschiedenis van Rome, terwijl Livius, Plutarchus, Appianus, Cicero en Amminianus Marcellinus alleen periodes beschrijven, die Montesquieu plaatst onder de ondergang van Rome. Waarbij Amminianus Marcellinus een buitenbeentje is, omdat hij de enige is die uit de 4^e eeuw komt. Voor de andere auteurs die vijf tot negen keer worden aangehaald door Montesquieu valt iets eenduidigs op te merken. Het gaat hier om Dionysos van Halicarnassus, Vegetius, Sallustius, Florus, Tacitus, Suetonius, Pachymenes, Nicetas, Zosimus, Procopius, Jordanes en Priscus. Dionysos en Florus beschrijven de opkomst van Rome tot aan de Punische oorlogen. Sallustius, Tacitus, Suetonius, Pachymeres, Nicetas, Zosimus, Procopius, Jordanes en Priscus beschrijven wederom de periode van verval. Het verschil is, echter dat ongeveer de helft van deze auteurs uit latere eeuwen komt. De meeste bronnen van Montesquieu gaan, dus over het verval van Rome en zijn afkomstig van *optimates* of senatoren uit die tijd. Dat is waarschijnlijk ook de reden dat Montesquieu gebruikt maakt van deze geschriften. Montesquieu ziet zichzelf als parlementariër ook als een senator. Het is dan ook makkelijk om geschriften van senatoren te gebruiken voor het beargumenteren van de noodzaak van een machtige senaat. Dat is in principe preken voor eigen parochie.

4.3 – Bronnengebruik in de *L'esprit des lois*

Montesquieu verwijst in de *L'esprit des lois* voornamelijk naar Plutarchus, Dionysos van Halicarnassus, Cicero, Livius, Cassius Dio, Strabo, Ulpianus en Plinius.

Daarnaast verwijst hij erg vaak naar verscheidene Romeinse wetten. Opvallend bij het rijtje auteurs is dat Strabo en Plinius vooral gebruikt worden, vanwege hun reisverslagen. Ze hebben niks te maken met de opkomst of ondergang van Rome of politiek in het algemeen. Daarnaast hebben de verwijzingen naar Cicero, Ulpianus, en de andere auteurs in iets mindere mate, merendeels betrekking op wetgeving.

Deze focus op wetgeving wordt verklaard door de aard van de *L'esprit des lois*. Op de boeken vanaf boek XXVII na is er geen sprake van een bespreking van een geschiedenis, zoals in de *Considérations*, waar de geschiedenis van het Romeinse rijk besproken wordt. De geschiedenis van de Romeinen is slecht een deel van wat behandeld wordt in de *L'esprit des lois* en is ondergeschikt aan het ondergeschikt aan het overkoepelende thema: de formulering van de grondbeginselen.⁷⁵ Dat verklaart ook waarom er veelvuldig de reisverslagen van Strabo en Plinius gerefereerd wordt. Zij komen voornamelijk aan bod in de boeken XX en XXI, waar de handel besproken wordt. Binnen de *Considérations* is handel geen thema.⁷⁶ Binnen de *L'esprit des lois* wel, omdat zij één van de factoren is die invloed heeft op het functioneren van een staat. Het gebruik van wetten kan verklaard worden, omdat wetten binnen de *L'esprit des lois* als een regulatie van de interne strubbelingen van mensen binnen een samenleving. Als deze strubbelingen veranderen, dan veranderen de wetten mee. Wetten hebben altijd een waarneembaar gevolg. Dat maakt de bestudering hiervan nuttig voor het vaststellen van patronen.

4.4 – Conclusie

Hoewel Montesquieu gebruikt maakt van dezelfde auteurs, verschillen de gebruikte bronnen enorm. In de *Considérations* wordt hoofdzakelijk gebruik gemaakt van geschiedkundige werken, omdat de focus hier ligt op het Romeinse verleden zelf. In de *L'esprit des lois* ligt de focus op het bestuderen van staatsvormen, waarbij het Romeinse verleden geen rol speelt, dan een voorbeeldrol. Het gaat hierbij om de bestudering van de grondbeginselen, waarbij geschiedenis slechts één van de

⁷⁵ Montesquieu, Montesquieu, *L'esprit des lois*, red. Jeanne Holierhoek (Amsterdam 2006) 35.

⁷⁶ Montesquieu, *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*, red. Ivo Gay (Den Bosch 2001) 19.

factoren is die hieruit voortvloeit. Dit verklaart ook de grotere diversiteit aan gebruikte bronnen.

H5 – Conclusie

In de inleiding werd als hoofdvraag gesteld: 'Hoe keek Montesquieu in de *L'esprit des Lois* en de *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence* aan tegen de opkomst en ondergang van Rome en op welke manieren gebruikte hij het Romeinse verleden in deze twee boeken voor zijn eigen denkbeelden?'.

Het is belangrijk om Montesquieu te beschouwen als zowel edelman als intellectueel, omdat beide aspecten terugkeren in beide boeken. Door zijn functie als parlementariër kwam hij op jonge leeftijd al in aanraking met de *thèse nobiliaire* en de *thèse royale*, waarbij hij als edelman en nog meer als parlementariër aanhanger werd van de *thèse nobiliaire*. Tijdens zijn *grand tour* vond hij enerzijds het *corsi e recorsi*-model dat hij later in beide boeken zou gebruiken als waarschuwend element voor de monarchie. Anderzijds vond hij tijdens zijn tijd in Engeland de bevestiging dat het mogelijk was om een absolute monarchie te veranderen in een constitutionele monarchie, hetgeen hem deed beseffen dat er remmende factoren zijn bij het *corsi e recorsi*-model.

In de *Considérations* probeerde Montesquieu voornamelijk om een spiegel voor te houden. Een reflexief werk om aan te tonen dat Frankrijk door het absolutisme en de *thèse royale*, die dit ondersteunde, in verval dreigde te raken. De factoren die Rome ten val brachten, zag Montesquieu overal om zich heen in Frankrijk. Montesquieu gaf in de *Considérations*, echter geen oplossingen. Hij gebruikt in dit boek de Romeinse geschiedenis als een middel om kritiek te leveren op destijds gevoerde politiek door vooral in te gaan op het verval van Rome. In het vervallen Rome ziet hij namelijk Frankrijk. In de *L'esprit des lois* geeft Montesquieu wel oplossingen om het verval tegen te gaan. Hij geeft duidelijke instructies om van een naar despotie neigende monarchie weer een gezonde, duurzame monarchie te maken. Hij stuurt hierin aan op het gebruik van de *thèse nobiliaire*. In de *L'esprit des lois* is het Romeinse verleden, echter minder belangrijk. Montesquieu probeert hier een theorie uiteen te zetten over de grondbeginselen en hun interacties die kan dienen als een handboek voor staatslieden. Dit in tegenstelling tot de *Considérations*, waar hij slechts een casus beschrijft. In de *L'esprit des lois* probeert Montesquieu bovenal het Romeinse verleden te gebruiken als een illustratie bij en tegelijkertijd een legitimatie van zijn theorie. Hieruit valt te concluderen dat beide werken meer baat

hebben bij de sceptische benadering van Fueter, die stelt dat gebruik maken van geschiedenis ten bate van het eigen belang, belangrijker is dan het zo nauwkeurig mogelijk proberen weer te geven van de geschiedenis. Van eigen belang is zeker sprake, omdat Montesquieu als parlementariër, dus betoogt dat de parlementen meer macht moeten ontvangen van de monarch.

Voor verder onderzoek is het aan te raden om dieper in te gaan op de parallellen die Montesquieu creëert tussen het Rome in verval en het Frankrijk uit zijn tijd. Tegelijkertijd is het ook interessant om verder in te gaan op de anonieme publicatie van de *Considérations* en de publicatie van de *L'esprit des lois*. Waarom dit verschil, als beiden voor hetzelfde systeem pleiten?

Literatuurlijst

Artikelen

Damme, S. van, 'Philosophe/Philosopher', in: Daniël Brewer (red.), *The Cambridge Companion to the French Enlightenment* (Cambridge 2014) 153-166.

Fontana, B., 'Ancient Roman historians and early modern political theory', in: Andrew Feldherr (red.), *The Cambridge Companion to the Roman Historians* (Cambridge 2009) 362-379.

Boeken

Baum, J.A., *Montesquieu and social theory* (Oxford 1979).

Bourgault, S. en R. Sparling (red.), *A Companion to Enlightenment Historiography* (Leiden 2013).

Hazard, P., *Het Europese denken in de achttiende eeuw : van Montesquieu tot Lessing* (Amsterdam 1993).

Martindale, C., en R.F. Thomas (red.), *Classics and the uses of reception* (Malden 2006).

Moore, J., I. Macgregor Morris en A.J. Bayliss (red.), *Reinventing History: The Enlightenment Origins of Ancient History* (Londen 2008).

Richter, M., *The Political Theory of Montesquieu* (Cambridge 1979).

Shackleton, R., *Montesquieu: a critical biography* (Londen 1970).

Skhlar, J.N., *Montesquieu* (Oxford 1987).

Bronnen

Charles de Montesquieu, *Beschouwingen over de oorzaken van de grootheid en de ondergang van de Romeinen*, red. Ivo Gay (Den Bosch 2001).

Charles de Montesquieu, *Over de geest van wetten*, red. Jeanne Holierhoek (Amsterdam 2006).